

Yıl: 3, Sayı: 6, Mart 2016, s. 524-528

Öznur ÖZDİNÇ¹

HALI VE MOTİF

Özet

Türk lehçelerinde çeyiz kelimesine karşılık olarak “Kalın” kelimesi “Kalı” kelimesi ile yakın ilgilidir. Çağatayca, Yakutça gibi dillerde de “Kalın” kelimesi halı anlamında kullanılmıştır. Çeyiz uzun ve kalıcı bir takım eşyalardan oluştuğundan zamanla “Kalı” sözcüğü ile eş anlamlı olmuş ve böylece kuşkusuz Türkçe “Kalmak“ masterından “Kalı” yavaş yavaş Halı şekline dönüşmüştür (Öztürk 1992: 93).

Halı; Orta Asya’da ortaya çıkmış olup, göçebe kültürün bize bıraktığı en büyük miraslardan birisidir. Çadırların içinde başlayan yolculuğu, yerleşik hayata geçilmesiyle birlikte evlerin, sarayların, köşkerin zeminlerinde, duvarlarında hatta masaların üstünde örtü olarak yerini almıştır. Halılar bir kültür nesnesidir, doğal olarak onu üreten toplumun değerlerini de yüklenmiştir. Yani halı, toplumun aynası ve dili olmuştur. İçinde bulunduğu kültüre göre halıların teknikleri, desenleri de değişmiştir.

Bu makalenin amacı; halı ile halıya dokunan motif arasındaki bağıntıyı irdelemektir.

Anahtar kelimeler: Halı, el halısı, kültür, desen, motif.

CARPET AND MOTIF

Abstract

“Kalın” word, which corresponds to the trousseau in Turkish dialects, is closely related with “Kalı” word. “Kalın” word is referred as carpet within the languages, such as Jagatai and Yakut. As trousseau is composed of long and permanent sets of properties, it became synonymous “Kalı” word within the course of time, and thus, obviously “Kalı”, from “Kalmak” master word in Turkish language, gradually turned into “Halı” (Carpet) form (Öztürk 1992: 93).

¹ Öğr. Gör., Gaziantep Üniversitesi Naci Topçuoğlu Meslek Yüksekokulu El Sanatları Programı Halıcılık ve Kilimcilik Programı.,oznurtan@gantep.edu.tr.

Halı (Carpet); existed within Central Asia, and is one of the biggest heritages, left to us by nomadic culture. Its journey, which started in the tents, continued on the floors and walls of houses, palaces and mansions with transition to the resident life, and even on the tables as a covering. Carpets are a cultural asset, and naturally it is also loaded with the values of the society, which created it. In other words, carpet became the mirror and language for the society. Techniques and patterns of the carpets have also changed according to the culture, within which they existed.

Aim of this article is to study on the relation between carpet and the motif, which is woven onto the carpet.

Keywords: Carpet, hand -made carpet, culture, pattern, motif.

GİRİŞ

Latince “cultura” kelimesinden diğer dillere geçmiş olan kültür kavramı 12.yüzyıldan bu yana kullanılmaktadır. Önceleri tarımsal üretimi, ekip biçmeyi ifade eden kelime, 19.yüzyıldan itibaren insan topluluklarının becerileri, sanatları, gelenekleri ve yaşam biçimi şeklinde tanımlanmıştır (Öter ve Özdoğan 2005: 127).

Sosyal ve kültürel bir varlık olan insan, dünyada var olduğu günden itibaren çevresine ilgi duymuş, çok çeşitli bilgiler edinerek kültürel birikim sağlamış ve bu birikimini içinde yaşadığı doğal çevre ile geliştirmiştir (Cerrahoğlu 2012: 644). Halk kültürü içerisinde ele alınabilecek kültürel değerlerin bir parçası da geleneksel el sanatlarıdır (Arıoğlu ve Aydoğdu Atasoy 2015: 112-113). Geleneksel Türk El Sanatları, Anadolu'nun binlerce yıllık tarihinden gelen çeşitli uygarlıkların kültür mirasıyla kendi öz değerlerini birleştirerek zengin bir mozaik oluşturmuştur. Geleneksel Türk El Sanatlarımız içerisinde yer alan halı bir dokuma türüdür ve dokumalar Türk halkının, doğumundan ölümüne kadar, hayatının bir parçası olmuştur. Bebeğin kundağının bağı, beşiğini sallayan ip, annelerin yaptığı dokumalardandır. Anadolu kadını çocuğunu, kendi dokuduğu beşikte büyütmüş; yaptığı torba içinde, sırtında taşımıştır. Evinin yaygısını, minderini, yastığını, örtüsünü hep halı ve kilim gibi dokumalardan yapmıştır (Aliyeva 2012: 17). Geleneksel El sanatlarımız içinde yer alan el dokuması halılar, geçmişten günümüze Anadolu yaşamını, görsel anlatımındaki zengin ifade gücüyle dile getirme özelliğine sahiptir. Bu bakımdan halı, sadece bir yer yaygısı değildir, aynı zamanda insanların psikolojik beklentilerini de karşılamak için dokunmaktadır.

Tarihimizden gelen bütün belgeler gibi halılar da dokunduğu tarihsel sürecin sosyal, estetik, ekonomik kriterlerini yansıtmaya özelliği göstermesi ile Türk kültür coğrafyasının değerlendirilmesinde önemli kültürel ve ticari belgeleri arasındadır. Günümüzde sadece bir yer yaygısı olarak algılanan geleneksel dokumalar; bu görünümünün arkasında aslında derin kültürel ve tarihsel sürecin, Anadolu Türk etnografyasının ve ekonomisinin tezgâhlardan çıkan belgeleridir (Koyuncu Okca ve Genç 2015: 238).

Türk estetiğine ait çok özel bir kültür mirası olan halı, yazılı bir tarih niteliğindedir. Geleneksel dokumalarda sözsüz iletişimi sağlayan temel unsur ise motiflerdir (Koyuncu Okca ve Genç 2015: 238). Halı ve kilimlerimizin yüzeylerini süsleyen motifler, sadece bir şekilden ibaret olmayıp, kültürümüzün en eski çağlarından başlayarak günümüze kadar yaşatılmış mana yüklü sembolleridir (Balcı 2012: 50). Yüzyıllardan beri devam eden motif, kompozisyon ve

estetik ölçütler toplumun inançları doğrultusunda şekillenmekte ve çok az değişikliğe uğrayarak devam etmektedir. Türklerin inanç felsefelerine dayalı olarak yaptıkları halı ve kilimlerin süsleme programlarında da bu prensipleri ve estetik ölçütleri takip etmek mümkündür (Karamağaralı 1997: 28).

Türk halılarında motifler, anlamlı ve geleneksel bir üslûpla sembolize edilmiştir. Anadolu kadını kendisini, sosyal ya da ekonomik çevresini, sevinç ya da acısını, sembolik değerler vererek motiflerinde biçimlendirmiştir. Halılardaki motifler, onun tasarladığı veya aktarmayı düşündüğü olayın veya nesnenin sembolik karşılığıdır ve Türk halılarına ruhunu veren de bu temel özgünlüğüdür (Genç 2012:122).

Motifler bir kültürel yapının adeta DNA'larıdır ya da sosyal genetin mimarlarıdır. Başka tabirle semboller bir zihniyetin ifadesidir. Mesela Kazakistan'daki koçbaşları cesur, yiğit, batır olmayan birinin mezarı üzerine konmamaktadır. Halı-kilim motifleri de öyledir. Söz gelişi Kazakistan ve Kırgızistan'da çekilen halı-kilim fotoğraflarına bakıldığında onların hangilerinin evlenecek kızlar tarafından yapıldığı ya da çeyiz için yapıldıklarını rahatlıkla anlamak mümkündür. Özellikle canlı renkler okuyuculara önemli ipuçları vermektedir. Ayrıca kullanılan renkler onu dokuyanın dul ya da yaşlı kadın olduğu hakkında da bilgi vermektedir (<http://www.ayk.gov.tr>).

El sanatlarında kullanılan motifler duyguların semboller ile ifadesi işlevini yüklenmiştir. Ürünlerde kullanılan motiflerin temelini toplumun coğrafik konumu oluşturmaktadır. Örneğin; hayvancılığın yoğun olarak yapıldığı bir toplumda koçboynuzu motifi ve geyik motifi tarımın yoğun olduğu bölgelerde ise bereket sembolü olan nar motifi, acı olayları sembolize eden biber motifi gibi motifler kullanılmaktadır (Er ve Sarıkaya Hünere, 2012: 170). Ayrıca, büyük ve çift başlı yılan olarak bilinen, farklı uygulamalarla fantastik biçimlerde karşımıza çıkan mitolojik hayvan olan ejder, Sümerlerin Gılgamış destanında ölümsüzlüğün sembolü, Helen ve Roma uygarlıklarında şifa dağıtıcısı, Selçuklu kervansaraylarında mal ve can koruyucusu, Artuklu ve Selçuklu çeşmelerinde ebedi hayat ve sonsuzluğun simgesi olmuştur (Erbek 2002:146-153).

M.Ö. IV. ve V. Yüzyıllarda dokunan Pazırık halısında kullanılan motiflere bakıldığında o dönemin kültürünü, sosyal ve ekonomik olanaklarını, inanç sistemlerini gözlemek mümkün olacaktır. Çok üstün bir dokuma tekniğine sahip olan Pazırık Halısı, Asya atlı göçebe toplumu kültür öğelerinin bir yansıması niteliğindedir (Er ve Sarıkaya Hünere, 2012: 170).

Resim 1. Pazırık Halısı (<https://tr.wikipedia.org>).

Halı ve Motif

Pazırık halısındaki sembollere göre, insanın, aşiretin, topluluğun ve doğanın sürekli yenilenmesini, yeniden üremesini, gelişmesini, huzur ve sükûna ermesini, başka bir deyişle mutlu yaşamı temsil eden bölüm halının ortasına yerleştirilmiş, bordürlere de o insanların dinsel inançlarını temsil eden konular ters hareketli olarak dağıtılmıştır. Ters yönde dönme hareketi ölümle ilintilidir (Er ve Sarıkaya Hünereel 2012: 171).

Resim 2. Pazırık Halısından Detaylar (Aslanapa 1987:9).

Halılar işlevsellikle estetikliği birleştiren ürünlerdir. Her biri motiflerle bezenmiş bir nesne olmanın ötesinde mistik, felsefi ve sanatsal boyutlarıyla da bir dünya görüşünü, bir metafizik anlayışını, bir dönemin belleğini yansıtan ürünlerdir. Halı tasarımcısı, sanatçı kişiliği ile duygu, düşünce ve hayal (imgelem) gücünü çizgilerle birlikte renklere aktarırken halılara tinsellik de kazandırmaktadır (Genç 2012:121).

SONUÇ

Halı onu dokuyan toplumun; kültür düzeyini, estetik değerlerini, ekonomik ve ticari boyutlarını bir ölçüde yansıtabilme kabiliyetleri ile kültürel ve ticari mirastır (Genç 2012:122).

Halı ve kilimdeki motifler birer sanat eseri olmaktan öte, bir duygunun bir sosyo-kültürel hayatın, en genel tabiri ile sosyal tarihin dile getirildiği kitap sayfaları ve tarihi vesikalardır. Başka deyişle “motif, figür, sembol ve şekillerin tarihin belirli bir noktasındaki zihniyet ve tutumların ürünleri oldukları açıktır” (Mülayim, 1998: 222).

Halılar sadece motiflerin dokunduğu birer yer yaygısı değildir. Halılar dokunan her motifle bir dönemin belleğini yansıtan ürünlerdir.

El halılarında dokunan motifler; o dönemde yaşanan olayları, o dönemin kültürünü, inançlarını, coğrafik ve ekonomik yapısını, dünya görüşünü belirtmektedir. Örneğin halı motiflerinin içeriği, onu dokuyan kişinin sosyal, ekonomik ve kültürel yaşantısının bir simgesidir. Bu bakımdan da halılar kültürümüzün birer parçasıdır.

Kültür, halı için inanılmaz bir kaynak; halı da kültür için vazgeçilmez bir araçtır.

Günümüzde teknoloji ve sanayi hızla gelişmektedir ve el halısının yerini makine halısı almaktadır. Bu nedenle Türk kültürünün mihenk taşları arasında yer alan geleneksel dokumalarına sahip çıkılması gerekmektedir. Aksi takdirde günümüzde hızla kaybolup gitmeye mahkûm olacaktır.

KAYNAKLAR

- ALİYEVA, M. (2012), *Ahıska Türklerinde Halı Kültürü*, Arış Halı, Düz Dokuma, Kumař, Giyim, Kuřam ve İşleme Sanatları Dergisi, Sayı/8.
- ARIOĞLU, İ. E., AYDOĞDU ATASOY, Ö. (2015), *Somut Olmayan Kültürel Miras Kapsamında Geleneksel El Sanatları Ve Kültür Ve Turizm Bakanlığı*, Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 10/16.
- ASLANAPA, O. (1987), *Türk Halı Sanatının Bin Yılı*, İstanbul, 1.Basım, İstanbul, Eren Yayıncılık, s. 9.
- BALCI, N. (2012), *Türk Halı Sanatında Mitolojik Kaynaklı Bazı Motifler*, Arış Halı, Düz Dokuma, Kumař, Giyim, Kuřam ve İşleme Sanatları Dergisi, Sayı/8.
- CERRAHOĞLU, M. (2012), *Mitolojilerde Ve Türkiye’de Derlenen Masallarda Narın Yeri*. Turkish Studies International Periodical Forthe Languages, Literatureand History of Turkish or Turkic Volume 7/1,
- ER, B., SARIKAYA HÜNEREL, Z. (2012), *Bir İletişim Aracı Olarak El Sanatları*. Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi, Cilt 1, Sayı 1.
- GENÇ, M. (2012), *Günümüz Halı Tasarımlarında Gelenekten Faydalanma Kriterleri*. Halıcılık Ve Kilimcilik Programının Sorunları Ve Çözüm Önerileri Çalıştayı Bildirileri, T.C. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Ayvacık Meslek Yüksekokulu, Nisan.
- KARAMAĞARALI, B. (1997), *Türk Halı Sanatındaki Motifleri Yorumu Üzerine*, Arış Dergisi, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Yıl 1, Sayı 3, Ankara.
- KOYUNCU OKCA, A., GENÇ, M. (2015), *Anadolu Halı Ve Kilimlerinde Renk*. SOBİDER Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Science / Yıl: 2, Sayı: 4, Eylül 2015, s. 235-246.
- MÜLAYİM, S. (1998), *Tanımsız Figürlerin İkonografisi*, Türk Soylu Halkların Halı, Kilim ve Cicim Sanatı (Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri, 27-31 Mayıs Kayseri), Ankara.
- ÖTER, Z., Özdoğan, O. N. (2005), *Kültür Amaçlı Seyahat Eden Turistlerde Destinasyon İmajı: Selçuk-Efes Örneđi*, Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, 16 (2).
- ÖZTÜRK, Y. (1992), *Balıkesir-Sındırgı Yöresi Yağcıbedir Halıları*, 1. Basım. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- <http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/aksoy-mustafa-kültür-sosyolojisi-açısından-halı-kilim-sanatı-ve-etnografik-eserlerdeki-damgaların-dili.pdf/01.03.2016>
- https://tr.wikipedia.org/wiki/Pazırık_Halısı/29.02.2016